

dr. Köő Artúr¹

„Emlékek nélkül népeknek híre csak árnyék”

A házsongárdi temető múltjáról és jelenéről

Absztrakt

Házsongárd. A Kolozsvár városával összenőtt, s ma már elválaszthatatlanná vált fogalom; a temető, melynek nevét talán mindenki ismeri. Bár sokaknak ismerős a név, mégis a legtöbben semmit nem tudnak róla, azon kívül, hogy több hírességnek egy végső nyughelyéül szolgáló sírkert. A kolozsvári hegyoldal évszázados temetkezőhelye azonban sokkal több ennél. A magyar kultúra gyűjtőhelye, több mint négyszáz év történelemkönyve. Bár látszólag a természetben és a történelemben az elmúlás uralkodik – pusztulnak a fejfák, a sírkövek, idővel elporladnak még az emberi csontok is –, de az élet különböző területein végzett alkotómunka és annak emlékezete bizony lehet örök.² Éppen ezért, a Házsongárd a jeltelen magyar elmúlás dacos cáfolata, magyar szellemi öröksége nem csupán Erdély múltjának sugárzó emlékműve, de a Kárpát-medence, sőt, a világ magyarsága jövőjének is a záloga. Nem véletlen, hogy a viharos 20. században a frissen létrejött Román Királyság (később Románia) e nekropoliszban politikai küzdőteret is lát. „Emlékek nélkül népeknek híre csak árnyék” – írja Vörösmarty Mihály. E helytálló gondolattal a mindenkori román kormány és városvezetés is tisztában volt és van most is. Így a trianoni békediktátum megszületése óta (1920) – a „kis magyar világ” idejét leszámítva (1940-1944), amikor Észak-Erdélyt visszakapta a Magyar Királyság – folyamatosan zajlik a Házsongárd magyar sírhantjainak, kriptáinak, mauzóleumainak, lényegében a magyar szellemi örökségnek eltüntetése, kisajátítása és elfoglalása. Mindezek a tények arra sarkallják e sorok íróját, hogy rövid tanulmányban ismertesse a kolozsvári házsongárdi temető múltját és jelenét, lehetővé téve ezzel mindenki számára, hogy bővebb ismereteket szerezzen róla, és megértse: e hely nem olyan, mint a világ bármely más temetője!

Kulcsszavak: Házsongárdi temető, kisajátítás, trianoni békediktátum, magyar–román kapcsolatok, magyar sírok

A házsongárdi temető múltjáról

¹ Tanársegéd Nemzeti Közszerológiai Egyetem Nemeskürty István Tanárképző Kar, tudományos munkatárs Magyarágkutató Intézet, történelemtanár Benkő István Református Általános Iskola és Gimnázium.

² Lászlóffy–Kántor 1989. fülszöveg

A Házsongárd szó etimológiája ismeretlen. Bármennyire is furcsa, csak találgatások vannak arra vonatkozóan, hogy a név honnan is eredeztethető és mit jelent.³ Ami bizonyos, hogy már évszázadokkal korábban felbukkan írásos forrásainkban. Egy 1613. október 16-án keltezett forrás – egy városi jegyzőkönyv, mely Bethlen Gábor fejedelem beiktatásának napja környékén íródott – a következőket tartalmazza: „...a Békáspatak s Harsongard (így!) szőlőhegyekhez a száz gyalogot a hadnagyok kétfelé kivigyék s mintegy őrséget leszállítsák. Ha valami futamodás lenne, a község fusson a puskás gyalogok mellé. Ha megmaradhat ott künn, jó, ha pedig alá kell mozdulniuk a városba, mindnyájan szép renddel jöjjenek alá...”⁴ E sorok napjaink olvasói számára ugyancsak – még ha nehézkesen is – érthetőek, nem úgy, mint az 1373-as évből származóak, melyek – minden valószínűség szerint – a név első írásos említéseként tarthatóak számon. „...az Harsongardbely zeolek Myveltetesereis eo. k. legien gongiok Ne pwztullianak ely.” – maradt fenn az utókor számára. Kassai Vidornak vannak ugyan szóeredetre vonatkozó megállapításai, de időben annyira későn születtek ezek, hogy joggal kérdőjelezhetőek meg. „Temetője is igen érdekes Kolozsvárnak. Ez a temető a házsongáron van; ez a házsongár a város déli részén emelkedik. (...) Neve állítólag a Hasengarten,⁵ vagy inkább a Haus und Gartenből⁶ lett.” – írja Kassai 1901-ben.⁷ Találunk a világhálón olyan magyarázatot is, mely szerint a név a Haselgarten (mogyoróskert) szóból ered, vagy a terület tulajdonosáról, Hasinschart kolozsvári szász polgárról kapta a nevét. Herepei János szerint a név összetett szó, ami a hárs és a bongárd (szásznál gyümölcsöskert) tagokból jött létre.⁸

Azonban sokkal világosabb információink vannak azzal kapcsolatosan, hogy milyen funkciót töltött be a lejtős hegyoldal azelőtt, hogy temetőnek jelölték ki. A közel négyszáz éves sírkert szép fekvése lenyűgöző, felkapaszkodik a feleki hegy lankáira. Valamikor innen rá lehetett látni a városra, ugyanis kezdetben – mint ahogy a fenti 1613-as forrás is bizonyítja – szőlőskertként funkcionált.⁹ A szőlőskertből gyümölcsös lett, s ma már összefüggő ritkás szálerdő, ahol a lombok koronája mindenütt összeér a sírok felett.¹⁰ Korábbi funkciója okán 1801-ben a terület bekerítették és sáncot is vontak köré, „hogy a marhák a fákat el ne rágják s bé ne menjenek”.¹¹ Szükség is volt a megelőző intézkedésekre, mert nem csak katonai fatelep működött a

³ Uo. 5.

⁴ Uo. 6.

⁵ Jelentése nyúlkert.

⁶ Jelentése ház, mellette kert.

⁷ Uo. 7.

⁸ Herepei 2004. 628–633.

⁹ Uo. 6.

¹⁰ Uo. 5.

¹¹ Uo. 16.

házsongárdi oldalon, de a közelben rendelt a lódoktor is.¹² Arról is forrás tanúskodik, hogy a temetőgondnok (akkori nevén temetőpásztor) egyben a város szolgálatában még borjúpásztor is volt.¹³

A Házsongárd agráriumban betöltött szerepén egy kényszerhelyzet változtatott. 1585-ben ismét pusztítani kezdett a pestis, s a járvány következtében a május 11-ei közgyűlés kénytelen volt a következő végzést hozni: „látván őkegyelmek az istennek ostorát és a halálnak naponként való gyarapodását, a temetőhelyeknek alkalmatlan voltát az sok benne fekvő testek miatt, úgy annyira, hogy ahol sírt ásnak, mindenütt eleven testre találnak, gondolkozván ezért őkegyelmek városul, a felső tanácsbeli uraim is fenn lévén együtt, végezték egyenlő voxal¹⁴, hogy a tordautcai kis ajtón kívül való földben, ahol mostan a dinnyét vetették, egy jó és tágas darab helyt szakasszanak temetőhelynek, ahova mind szegény és gazdag, személyválogatás nélkül temetkezzék, mely helyt jó örökös sövénnel befogjanak. Ez munkának penig és építsenek hamarsággal való végbe vitelére választották Zabó Lénártot és Bálint deákot...”¹⁵ A *Magyarság* című újság 1925-ben megjelent cikke szerint az 1484-ben dühöngő tífuszjárvány kényszerítette arra a várost, hogy új temetőt jelöljön ki, nyisson meg. „Belől a bástyákon a Szent Mihály templom körüli cinterem földje mihamar megtelt halottakkal. A szegényeket akkor a bástyafalon kívül, alig méternyire megásott tömegsírba kezdték temetni, a nemeseket, a jómódú városi polgárokat pedig a közkertek bokrai alá hántolták; de a nemes város tanácsa mégis okult e szörnyű megpróbáltatásból, sietve (száz évvel később – K.A.) határozatot hozott: A Tordautcai kis ajtón kívül való földben, ahol most dinnyét vetettek, egy jó és terjedelmes földet szakítsanak temetőnek, ahova minden szegény és gazdag egyaránt temetkezzen, mely hely jó, örökös sövénnel bekerítették...”¹⁶ Hogy tévedésből írtak a cikkben pestis helyett tífuszt, vagy elütés miatt olvashatunk 1484-et 1585 helyett, minden valószínűség szerint nehéz kideríteni. Annyi bizonyos, hogy a 15–16. századtól kezdve temetkezési hely a Házsongárd, azaz fél évezred óta porladnak itt az erdélyi lakosság híres, vagy éppen kevésbé nevezetes személyei. E több évszázados múlttal csupán Marosvásárhely – szintén öreg – temetője vetekszik.¹⁷ „1484 óta mindmáig a kincses Erdélynek minden rendbéli nagyjai itt leltek örök nyugvó helyet. Egy büszke, nagy, hatalmas, gazdag dicsősége, ragyogó múltja és a sírontúlról

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ egyhangúan

¹⁵ Lászlóffy-Kántor 1989. 26.

¹⁶ *Magyarság* 6. évf. 150. sz. 7. (1925. július 8.)

¹⁷ Uo.

is tanítgató, lelkesítő történelme ragyog, világi, e szent föld mohos sírkövein, címeres kriptáin, tölgyfa keresztjein.” – írja a már említett *Magyarság* a hasábjain.¹⁸

Az új temető az idő teltével egyre „népszerűbb” hely lett,¹⁹ ám ez korántsem volt mindig így. A megnyitását a szükségszerűség hozta, a társadalom felsőbb rétege még hosszú időn keresztül ragaszkodott a városon belüli, cintermi²⁰ temetkezéshez.²¹ Nem véletlen, hogy 1837-ben a főtéren álló templom mellett, a „nagypiac” szintjének szabályozásakor több, mint 10 szekérnyi embercsontot ástak ki.²² De temetkezési helyként használták a városban valamennyi mindenkori templom és zárda udvarát és környékét. Két elpusztult kolozsvári templomról is találunk információkat a krónikákban. Ezek közül az egyik – feltételezhetően – ott állt, ahol ma Mátyás király szobra, az is sejthető, hogy román stílusban épült.²³ 1656-ban egy katonai felmérés térképe szerint még állt és arról is van forrás, hogy a 16. században, egyezség szerint évente a Szent Mihály-templommal váltakozva, szászok és magyarok is használták, s az akkori országgyűlések legtöbbjét is ebben tartották. 1697-ben égett le, vissza nem építették, így egyik talajszint alatti sírboltját földmunkások találták meg a 19. század közepén.²⁴

Erdély – így Kolozsvár városa is – egy olyan része a Kárpát-medencének, mely messze földön híres volt a vallási toleranciájáról. Míg a reformációt követően Európa legtöbb helyén, így nyugati királyságokban is, a protestáns–katolikus ellentétek miatt zajlottak háborúk, üldözések, polgárháborúk, felkelések stb., „Transylvania” befogadta, s békében hagyta élni, vallását gyakorolni még azokat az embereket is, akiket még az „új” (protestáns) felekezetek hívei is üldözendőnek tartottak. Ők voltak az unitáriusok. 1568. január 13-án a Tordán ülésző országgyűlésen olyan törvény elfogadásáról döntöttek, amely Erdélyben lehetővé tette a felekezetek békés együttélését a vallásszabadság elvének jegyében. Európa más országaiban majdnem másfél évszázadnak kellett még eltelnie ahhoz, hogy ezt a gondolatot a társadalom többsége magáévá tegye. „...hirdessék, kiki az ő értelme szerint, és az község ha venni akarja, jó, ha nem penig senki kényszerítéssel ne kényszerítse az ü lelke azon meg nem nyugodván...” – mondták ki a 16. század közepén Tordán, s igen, a történelem egyik legérdekesebb kis katalánvá

¹⁸ Uo.

¹⁹ Szamosközy István a XVI. század végén, a XVII. elején szegények temetőjeként említi az új sírkertet. Több évtizednek kellett eltelnie, míg a gazdag családok is ide kezdtek temetkezni. L. Kapu 24. évf. 3. sz. 59. (2011 március)

²⁰ Cinterem: a templom körüli – legtöbbször fallal kerített – temető régi magyar elnevezése.

²¹ A polgárok Szent László 1092-es, szabolcsi zsinaton hozott törvényének értelmében temetkeztek a Szent Mihály templom mellé. L. Kapu 24. évf. 3. sz. 59. (2011 március); Parádi 1939. 82.

²² Lászlóffy–Kántor 1989. 21.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

ettől (is) vált e táj.²⁵ Abban a korban, amikor a Kárpátokon túl az oláhság (románság) a középkori jobbágyi és az ókori rabszolgai státusz közötti helyzetben sínylődött,²⁶ a kontinensen tombolt az antiszemitizmus, az örmények évszázadok óta hontalanok voltak, s menekülni kényszerültek, itt azonban mindenki menedéket találhatott, új hazára lelhetett. Kolozsvár és környékén alapvetően három olyan nagyobb népcsoport élt a 16. században, amely más nyelvet beszélt és más felekezetnek a híve volt.²⁷ Így tehát természetes volt, hogy a házsongárdi temetőbe a kezdetektől fogva nem csak német, magyar, vagy román, de gyakorlatilag bárki temetkezhetett. Ne feledjük, ekkor még a társadalmi státusz az határozta meg, hogy ki rendelkezik földbirtokkal, kiváltságokkal, s ki nem. A beszélt nyelv, a nemzeti hovatartozás nem sokat nyomott a latba. A nacionalizmus megjelenése viszont a 18. század végén mindent megváltoztatott.

Mielőtt azonban az új- és modernkor szülte etnikai ellentétek képeznék a vizsgálat tárgyát, vessünk egy pillantást arra, hogy miképpen bővült a temetőkert. Kolozsvár nevezetes nekropoliszába a kezdetektől fogva a Farkas utcán és a Bel-Torda utcán át lehet eljutni. 1783-ban a városi tanács rendelettel tette lehetővé, hogy az egykor befalazott Torda-kaput újra nyissák meg, s válják lehetővé, hogy a halottakat – mint valaha régen – rövid úton kiszállíthassák a „külső temetőbe”, vagyis a Házsongárdba.²⁸ A hegyoldalt korántsem egyenletes sűrűséggel használták ki. A temető keleti részén a nagy árok volt az a hely, ahová a gyakran megjelenő pestis áldozatait elföldelték. Ez a része a sírkertnek a „Borica temetője” nevet viselte. Szakértők feltételezik, hogy itt lehet a „legnagyobb a másvilági népsűrűség”.²⁹ 1738 októberében a kolozsvári halottak száma naponként 9-11, a kiskorú halottak száma 72 százalék volt.³⁰ A városban utolsó számon tartott pestishalálozás 1789. június 5-én volt.³¹ Ezt megelőzően 80 százalék volt a betegek moralitása. Csoportos temetkezés a 19. század derekáról

²⁵ Uo. 7.

²⁶ A csak kevés adó fizetését megkövetelő (hiszen például az ortodox vallású lakosságnak nem kellett tizedet fizetni a katolikus egyháznak), konkrét jogszabályokra épülő és jogokat biztosító Magyar Királyság kecsesgető, vonzó hely volt a korszakban. Nem véletlen (az írott történelmi forrásokkal bizonyítható!), hogy a 13. században Erdélyben először megjelenő oláhok (románok), a kontrol nélküli, folyamatos bevándorlás következtében a 18. századra a térségben többségbe kerültek. A neves török utazó, Evlija Cselebi feljegyzéseiben a következőket írta: „A román tartományok urainak rendkívüli kíméletlensége miatt a román jobbágyok tömegesen költöznek Erdélyországba, állítván, hogy ott igazságosság s jogrend van.” Kosztin 2003. 77.

²⁷ A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában őrzött Regestrum Hungarorum de Civitate Clusvar című könyv tartalmazza a kolozsvári polgárok névsorát és az általuk fizetett adómennyiséget. Jól nyomon követhető így a város 1453. évi etnikai összetétele is. E szerint két oláh, egy havasalföldi és egy moldvai bevándorló lakott a városban. Kosztin 2003. 54.

²⁸ Lászlóffy–Kántor 1989. 16.

²⁹ Uo. 27.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

is dokumentálható. 1856-ban Fekete Pál adott engedélyt arra, hogy külön kertnyi, bekerített családi sírhelyének keleti és nyugati szegélyén egy-egy sorba az unitárius kollégium elhunyt tanárai és diákjai eltemetessenek, s 18 év alatt 20 embert is ide hantoltak el.³² Mindezek alapján kijelenthető, hogy több százezer ember nyugszik itt, ami nemcsak a temető bővítését követelte meg időről időre, de a régi sírhelyek „eltakarítását” is. Az idők folyamán többször bővíteni voltak kénytelenek a kertet, így jött létre 1739-ben J. F. de Gladys ezredes adományából a lutheránus temetőkert,³³ majd 1840-ben a régi zsidó temető. 1885-ben a temetőt átrendezték, sok gazdátlan régi követ kiemelték a helyéről, kijelölték a parcellákat, fásításba kezdtek. A 19. század végén déli irányba bővítették, itt nyílt meg 1892-ben az új zsidó temető és 1914-ben a honvédsírkert. 1897-ben építették a ravatalozó kápolnát és az irodaépületet.

A temető zsúfoltsága rendszeres problémaként jelentkezett a létrejöttét követően szinte mindegyik évszázadban, akár több alkalommal is. Ez – mint említettük – azt is jelentette, hogy azoknak az elhunytaknak a sírjai, kiknek hozzátartozói már nem látogatták s gondozták, a felszámolás sorsára jutottak. Parádi Ferenc a következőképpen fogalmazott e kapcsán: „És ez a sok felbecsülhetetlen kincs egyre pusztul. Nem egyenként, de tizenként tűnnek el a régi kövek. A családok kihalnak, a sírt nem váltják meg s az új tulajdonos örömmel veszi meg a régi követ, melyről csak a szerinte semmitmondó háromszáz éves felírást kell lefaragtatnia, s ezzel olcsón új követ nyer. Ha a kő az új tulajdonosnak sem kell, odakerül a temető sarkában egymásra dobált kövek közé a kőtemetőbe. Itt sokáig kopottan, törötten, megsebezve hever az egyetlen emlék, mely most is élő családoknak rég elfeledett őseiről, történelmi nevek viselőiről, vagy egyházaink és iskoláink nagyjairól ránk maradt: a pusztuló sírkő. A következő halottak napján ismét megindul a népvándorlás a temető felé. Meggyúlnak a gyertyák, tarka virágok borítják a néma sírhantokat, ezren és ezren rójják le kegyeletök adóját eltávozott hozzátartozóik iránt. És senki sem veszi észre, hogy a régi síremlékekből, melyek erős szálakként kötöttek múltunkhoz, mennyivel kevesebb lett.”³⁴ Ez a tendencia azokban az időkben is komoly viták és konfliktusok forrása volt, amikor még nem jelent meg a nemzeteszme. Azt követően azonban a kolozsvári Házsongárdban a régi sírok felszámolása, kisajátítása, eltüntetése a magyar–román etnikai konfliktusok egyik fő forrásává vált.

A házsongárdi temető közelmúltjáról

³² Uo.

³³ Szabó 1973. 190–202.

³⁴ Parádi 1939. 85.

A trianoni békediktátumot követően a román állam központilag kezdhette meg a magyar sírok felszámolását, ezzel is lehetőséget teremtve annak, hogy bizonyítást nyerjen: Kolozsvár mindig is ősi román település/város volt. „A kincses Erdély egyik legrégibb, legemlegettebb temetőjéből, a kolozsvári híres házsongárdi temetőből most készülnek kiforgatni és valahol dicstelen közösgödörbe dobni az öreg temető nagy magyar halottjainak korhadó csontjait. Ők, a mai Kluj (Kolozsvár román nevére utal a szerző, ami helyesen leírva Cluj – K.A.) város ki tudná honnét belopódzkodott fő vezetői és jelenlegi román intézői úgy állítják, hogy ez az öreg temető, mely nem az ő tiszavirág multjukat tükrözi, hanem ezer évek fényéről, nagyságáról beszél ott a vadrózsabokros, tölgyestől, fenyőktől árnyékolt bájos hegyoldalon, gátolja a város fejlődését. A régi magyarok régi híres, regés, fenségesen szomorú nemzeti temetőjére tehát kimondták a végítéletet, néhány hónap múltán mindörökre lezárják a poétikus szép házsongárdi régi magyar temetőt, tíz-húsz év múltán pedig felforgatják sírjait, elárverezik emlékköveit, valahol majd közösgödörbe szórják az itt elnyugodott régi magyarok csontjait. Alkalomszerű most azért emlékezni a pusztulásra ítélt egyik legrégibb magyar temető múltjáról és 1484 óta ott porladó régi magyar halottjairól.” – tudósítja olvasóit 1925 nyarán a *Magyarság* című lap.³⁵ Pár évvel később a román városvezetés „megtelt temetőkre hivatkozva” sajátította ki a hantokat, a város magyar polgársága felháborodása közepette arra igyekezett felhívni a figyelmet, hogy a temető adminisztrációjával is súlyos gondok vannak a román impérium kezdete óta. „Mindez arra indította a város tanácsát, hogy bizottságot küldjön ki a temetőiállapotok megvizsgálására. Ez a háromtagú bizottság, melynek dr. Decel Aurélné, dr. Bornemisa Sebastian és Rusu Simon voltak a tagjai, dr. Peptea városi tanácsos és dr. Vlad főorvos társaságában napokon át tanulmányozta a helyzetet és észleleteikről részletes memorandumot terjesztett a kolozsvári tanács elé. (...) Hosszasabban foglalkozik a bizottság a temetői adminisztráció ügyével is és megállapítja, amit már régen tudunk, hogy minden kritikán alul áll. A sírhelyek nyilvántartása nincs meg és még rövid évekre visszamenőleg sem tud felvilágosítást adni a temetőfelügyelőség az eltemetett halottak sírhelyéről. Nincs rendes nyilvántartás, a bevételek és kiadások nincsenek elkönyvelve és általában olyan mulasztások észlelhetők, amelyeket nem lehet már tovább tűrni.” – írja az *Ellenzék* 1931-ben.³⁶

1940. augusztus 30-án a második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély visszatért a Magyar Királysághoz, ismét magyar lett Kolozsvár is. Az új városvezetés elkezdte felgöngyölíteni az

³⁵ *Magyarság* 6. évf. 150. sz. 7. (1925. július 8.)

³⁶ *Ellenzék* 52. évf., 145. sz. 2. (1931. június 30.)

1920 és 1940 közötti húsz esztendő történéseit, és sorra derült fény mindazokra az aljasságokra, melyekkel a „román világban” – sajnos nem eredménytelenül – kísérletet tettek a sírkert átrendezésére. „Amikor az első antantbizottságok az erdélyi városokba megérkeztek, az új urak hivalkodva mutogathatták az új utcaképet és hirdették, hogy itt minden város és minden falu tulajdonképpen román. A csonka országban sokat emlegették akkoriban, hogy egy angol katonatiszt, ezredes, vagy tábornok talán, meg akarván győződni a valóságról, a temetőbement ki az egyik nagy erdélyi városban és felháborodva mutogatta a román uraknak a sírkőfeliratokat: nézzék csak, uraim, itt csupa magyar síremléket látok. Hogy lehet ennek a városnak romántörténelme, román lakossága, amikor a temető tisztára magyart. És a románok hamarosan rájöttek arra, hogy a temetőigen fontos momentum. A temető megmutatta, hogy nincs történelmük, nincsenek tradícióik Erdélyben, hogy új jövevények, akik hatalommal foglalják el pozícióikat. És ennek a felismerésnek köszönheti a házsongárdi temető a nagy változást, amelyen keresztül kellett esnie.” – idézi fel az 1918 és 1920 között történeteket az *Esti Újság* 1941-ben.³⁷ Több „módszert” is alkalmazott a korábbi városvezetés a nekropolisz arculatának átformálásra. Például sűrűn adományozott díszsírhelyeket a Regátból (Moldvából, Havasalföldről és Dobrudzsából, Románia Kárpátokon-túli részeiből) Kolozsvárra költözött személyeknek, s a jelentős vagyonnal rendelkezők körében szinte verseny alakult ki, hogy ki épít nagyobb és díszesebb síremléket magának. Természetesen a főbejárat és a főútvonalak mentén kaptak helyet az említettek, s ha nem volt szabad hely, „kilakoltatták” a régi halottakat. Nyolc-tíz sírt bontottak meg, hogy egy-egy román előkelőség kriptát vagy emlékművet építhessen magának.³⁸ A temetői szabályzatba becsempészték, hogy a harminc éven keresztül meg nem váltott sírhelyek a város tulajdonába kerülnek, amelyeket az szabadon kioszthat. Ezt követően több száz esetben „telepítették ki az elporladt lakókat”.³⁹ Bevett gyakorlattá vált, hogy a régi sírköveket megkapták az új tulajdonosok, akik letörölték a régi feliratot és saját neveiket vésették a több száz éves kőtömbökbe.

Magyarország 1945-ben a vesztes oldalon fejezte be a II. világháborút és ez azt is jelentette, hogy elvesztette – többek között – Észak-Erdélyt, ami ismét Romániához került. Nem meglepő, hogy a nacionálkommunista⁴⁰ Romániában évtizedeken keresztül folytatódhatott mindaz, ami

³⁷ *Esti Újság* 6. évf. 8. sz. 7. (1941. január 11.)

³⁸ Uo.

³⁹ Uo.

⁴⁰ A nemzeti kommunizmus lényeg az, hogy az adott állam látszólag a kommunista eszmét hirdeti, de a gyakorlatban a kommunistákra jellemző intézkedésekhez a legmélyebb sovíniszta utasítások kapcsolódnak.

a két világháború között kezdetét vette. A rendszerváltoztatásokkor azonban felcsillant annak a reménye, hogy egészen más irányba fordul a házsongárdi temető sorsának szekere.

A házsongárdi temető jelenéről

Sajnos azonban nem így történt. 1990 óta már nem csak a politikai indíttatású arculátátalakítási kísérlet zajlik, de sok egyéb más nehézséggel is szembe kellett nézzen a domboldal. A „bronzgyűjtésre szakosodott műgyűjtők” Kovács Györgynek, az erdélyi színjátszás kiemelkedő alakjának bronz fejmását kétszer lopták el, Kuun Géza akadémikus nyelvész sírjáról lefeszítették az egyik bronz emlékérmét, majd letörték a sírt díszítő bronzszobrot. Minden valószínűség szerint a nehéz súlya miatt a helyszíntől néhány méterre otthagyták.⁴¹ 1990 után a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság mintegy kétszáz sírt foglalt jegyzékbe és ezt a készülő műemlékvédelmi törvény tervezetéhez csatolta. Az akció nem a várt eredményeket hozott. Gergely Istvánné Tőkés Erzsébet kezdeményezésére 1999-ben létrejött a Házsongárd Alapítvány. Tőkés Erzsébet odaadó, mindent és mindenkit megmozgató tevékenységének köszönhetően, pályázatok, magánszemélyek támogatásával, szakemberek és lelkes fiatalok bevonásával több sírboltot és sírt állítottak helyre, számos nyughelyet mentettek meg. Ez reményt adott arra, hogy a temető pusztulása, ha nem is állítható meg teljesen, de legalább lassítható. Egyes szakértők szerint a régi magyar sírok megmentésére egyetlen lehetőség kínálkozik: a temető lezárása és díszkertté alakítása. Erre több nyugat-európai példa is van. 2010. március 13-án Füzes Oszkár, Magyarország bukaresti nagykövete megrongált és megcsonkított síremlékeket tekintett meg a Házsongárdi temetőben. A látottakkal kapcsolatban kifejtette: hivatalos levélben kérte Sorin Apostu polgármestert arra, hogy a városvezetés jobban figyeljen oda Házsongárd sírjainak védelmére. Mint mondta, ez nem csak emberjogi vagy kisebbségi ügy. Szerinte mielőbb gátat kell vetni ezeknek a sírgyalázó bűncselekményeknek.⁴² A 2000-es évek első évtizedében egyre sokasodó pusztítások elkeserítőek, s a Házsongárd Alapítvány többszöri megkeresésére küldött polgármesteri hivatali válaszok is aggodalomra adnak okot. Vegyünk górcső alá ezek közül néhányat:

- „A 2010. október 4-i 239 649. számú kérvényre válaszolva, melyben felhívják figyelmünket, és támogatást kérnek az Önök által jelzett, a Házsongárdi temetővel kapcsolatos egyes problémák megoldására, úgy véljük, hogy az Önök kijelentései megalapozatlanok és ellentmondanak a temetőben végzett munkálatoknak, melyek a

⁴¹ Kapu 24. évf. 3. sz. 61.

⁴² Uo.

temető jó irányú változásához vezettek mind a kinézet, mind a működés szempontjából.”

- „Nem felel meg a valóságnak az az állítás sem, mely szerint műemlék sírok/sírépítmények helyére mások kerülnek, valamint teljesen alaptalan az az állítás is, hogy ezek darabjait nyersanyagként felhasználják az új betonkolosszusok alapozásánál.”
- „Teljes egészében megalapozatlan az az állítás, mely szerint úgynevezett »műemlék« síremlékekre »rátelepítenének« új sírokat, holott a valóságban ezeket kizárólag szabad területekre helyezik.”

Mindezek alapján elmondható, hogy a több száz éves múlttal rendelkező Házsongárd történetének legutóbbi száz éve bizony intő jel. Komoly figyelmeztetés nem csak Erdély, nemcsak a világ magyarsága, hanem az egész világ számára is. A modernkori migrációs válság közepette jó, ha lelki szemeink előtt ott lebeg a híres kolozsvári temető példája, s jó, ha eszünkbe vessük Vörösmarty Mihály már említett, örök érvényű sorait: „Emlékek nélkül népeknek híre csak árnyék”.

Felhasznált irodalom:

- Ellenzék 52. évf., 145. sz. (1931. június 30.)
- Esti Újság 6. évf. 8. sz. (1941. január 11.)
- Herepei, János 2004: Kolozsvár történeti helyrajza. Kolozsvár, Művelődés.
- Kapu 24. évf. 3. sz. (2011 március)
- Kosztin, Árpád 2003: Magyar térvesztés – román térnyerés Erdélyben. Budapest, BIRÓ family.
- Lászlóffy, Aladár – Kántor, László 1989: Házsongárd. Budapest, Helikon Kiadó.
- Magyarság 6. évf. 150. sz. (1925. július 8.)
- Parádi, Ferenc 1939: Bolyongás a házsongárdi temetőben. In: Erdély Honismertető Folyóirat 36. évf. 4. sz.
- Szabó, Dezső 1973: Unitárius sírok a kolozsvári házsongárdi temetőben. Keresztény Magvető, 3–4. sz.